

შოთა რუსთაველის აფორიზმების ინგლისურ ენაზე თარგმანის ორი ვერსიის შედარება-შეპირისპირებითი ანალიზი

დამუკაშვილი ნინო

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

<https://doi.org/10.52340/idw.2021.515>

ერთი ტექსტის ორი თარგმანის შედარება-შეპირისპირების შედეგები ყოველთვის საინტერესოა როგორც სპეციალისტებისთვის, ასევე თარგმანის სირთულეებით და გამოწვევებით დაინტერესებული და მოხიბლული ფართო საზოგადოებისთვის. მით უფრო დიდია ინტერესი, როდესაც კვლევის ობიექტი ქართული ლიტერატურის ყველაზე დიდებული ძეგლი, შოთა რუსთაველის პოემა „ვეფხისტყაოსანია“. „ვეფხისტყაოსანი“ ხომ უბრალოდ დიდებული პოემა არ არის; ის იქცა ქართული სულიერი კულტურის საამაყო ნაწილად, რომელშიც ჩანს როგორც ჩვენი ქვეყნის წარსულის დიდებული პერიოდი, ასევე ადამიანური ყოფის: სახელმწიფოებრივი მოწყობის, მიჯნურობის, მეგობრობის ის იდეალური სურათი, რომელიც ახლაც საოცნებო და სანატრელია.

ჩვენი სტატიის საშუალებით შევეცდებით ერთმანეთს შევუპირისპიროთ პოემის ინგლისურ ენაზე თარგმანის მარჯორი უორდროპისა და ვენერა ურუშამისეული ვერსიები. ამჯერად, ჩვენ არ შევხებით მთლიან ტექსტს, არამედ მხოლოდ რამდენიმე აფორიზმის უცხო ენაზე გადატანას. ექვგარეშეა, რომ ორივე მთარგმნელი განსაკუთრებული მომდომებით მოევიდა და მთელი ოსტატობა ჩააქსოვა სწორედ ამ გენიალური გამონათქვამების მეორე ენაზე ადეკვატურად და ღირსეულად გაცოცხლებაში.

საქართველოზე უზომოდ შეყვარებულმა მარჯორი სკოტ უორდროპმა (Marjory Scott Wardrop, 1869-1909) თავისი ხანმოკლე ცხოვრების შვიდი (1891-1898) წელი მოანდომა პოემის თარგმნას. ოცი წლის გოგონამ ქართული ენის საფუძვლიანად და სიღრმისეულად შესწავლა თავისი ცხოვრების მთავარ მიზნად აქცია (Rustaveli, 2005:13). სიცოცხლის ბოლო დღემდე იგი კვლავ „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნის სრულყოფაზე მუშაობდა.

მეორე თარგმანი ქალბატონ ვენერა ურუშამეს (1901-1991) ეკუთვნის, რომელმაც თავის მხრივ ცხოვრების მთავარ მიზნად ინგლისური ენის შესწავლა-დაუფლება დაისახა და პოემის თარგმანის წინასიტყვაობაში პირველი სამადლობელო სიტყვა სწორედ მარჯორი უორდროპს მიუძღვნა: „[მისი თარგმანი] ისეთი ერთგულებით წარმოგვიდგენს პოეტის იდეებსა და გამონათქვამებს, რომ ეს გახლავთ ძვირფასი ღვაწლი უცხოეთში ქართველოლოგიის განვითარებისთვის, ხოლო ჩემთვის-დამხმარე ხელი მეტად რთულ საქმეში“ (Rustaveli, 1986:8).

ერთი-ორი სიტყვა მთარგმნელთა პოეტური მეტრის არჩევანზეც ვთქვათ. შოთა რუსთაველმა თავისი დიდებული პოემა თექვსმეტმარცვლიანი შაირის მეტრით, „დაბალი“ და „მაღალი“ შაირის მონაცვლეობით დაწერა. მარჯორი უორდროპმა სიტყვა-სიტყვით, პროზაული თარგმანი შემოგვთავაზა, ვენერა ურუშამემ კი ე. წ. „თეთრი ლექსი“ აირჩია, რომელიც ყველაზე მეტადაა დამახასიათებელი ინგლისურ ენაზე დაწერილი თუ თარგმნილი ეპიკური თუ დრამატული პოემებისათვის.

პირველი მთარგმნელობითი ტრანსფორმაცია ორივე მთარგმნელმა უკვე მოახდინა პოეტური მეტრის არჩევნისას. მარჯორი უორდროპის შემთხვევაში ეს განპირობებული იყო მისი უკიდურესად ალალი და გულწრფელი სურვილით რუსთაველის თითოეული აზრი და სიტყვა უცვლელად სიტყვა-სიტყვით გადაეტანა ინგლისურ ენაზე; ვენერა ურუშამე კი. თეთრი ლექსის

საშუალებით შეეცადა „მკითხველს ჰქონოდა თუნდაც მცირედი წარმოდგენა ორიგინალის პოეტურ სილამაზეზე, სურდა [მკითხველს] მოესმინა ამ დიდებული პოემის სულის და მელოდიის ექო, პოემისა, რომლისთვისაც ერს უკვე რვაას წელზე მეტია, რაც ასე ახლოს, გულში მიეჩინა ადგილი“ (Rustaveli, 1986:7).

საკოველთაოდ ცნობილია ის ფაქტი, რომ რუსთაველის აფორიზმები ხალხმა მალევე შეიყვარა. მათ ახასიათებთ ერთდროულად დიდი სიბრძნე, პოეტური სილამაზე, უბრალოება და მელოდიკა. ალბათ სწორედ ამის გამო, ბევრ ხალხურ სიბრძნეს ქართველი ხალხი გაუცნობიერებლად დღესაც შოთა რუსთაველს მიაწერს. „რუსთაველი აფორიზმების საშუალებით მოკლედ, სხარტად გადმოსცემს ბრძნულ აზრებს. ჩვეულებრივ, „ვეფხისტყაოსნის აფორიზმები ერთი სტროფის ფარგლებშია მოქცეული. სტროფის პირველ სამ ტაეპში პოეტი ავითარებს საჭირო მოსაზრებას, თვალსაზრისს, რასაც მეოთხე ტაეპის სახით მოსდევს უფრო ზოგადი აზრის შემცველი დასკვნითი აფორიზმი. ხშირად აფორისტული ხასიათისაა წინა სამი ტაეპიც, შესაბამისად, მთელი სტროფი აფორიზმია, თუმცა გადამწყვეტი მნიშვნელობა ყოველთვის უკანასკნელ, მეოთხე ტაეპს ენიჭება (ბარამიძე, 1975:317-318).

ამრიგად, შოთა რუსთაველის აფორიზმთა უმეტესობა გრადაციის შედეგია, რაც კატრენის ფარგლებში მიმდინარეობს. გრადაცია, კი მიმდინარეობს როგორც სემანტიკურ დონეზე, ასევე სტილისტურ დონეზე. მაგალითისთვის მოვიყვანოთ შემდეგი სტროფი:

„ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა გზა ვიწრო, ვერცა კლდოვანი;
მისგან გასწორდეს ყოველი, სუსტი და ძალ-გულოვანი;
ბოლოდ შეყარნეს მიწამან ერთგან მოყმე და მხცოვანი.
სჯობს სიცოცხლესა ნაზრახსა სიკვდილი სახელოვანი!“

ხსენებული სტროფის თითოეული ტაეპი შინაარსობრივად და სტილისტურად გვამზადებს უფრო დიდებული და ამაღლებული შინაარსის განაცხადისკენ. შინაარსობრივად მოცემულია მთავარი საკაცობრიო საფიქრალი „ყოფნა არ-ყოფნის“ ანტითეზა, ხოლო მხატვრულ დონეზე-ჩართულია ალიტერაცია, ორმაგი ინვერსია, ზუსტი ეპითეტები, ანტონიმური წყვილი.

აფორიზმების თარგმნის შედარება-შეპირისპირებისას ახლაც და შემდეგაც პირველად რიგში მოვიყვანთ მარჯორი უორდროპის, ხოლო შემდეგ ვენერა ურუმადისეულ თარგმანს.

1. „სჯობს სიცოცხლესა ნაზრახსა სიკვდილი სახელოვანი!“

“Better a glorious death than shameful life!”;

“Better a glorious death, than life dragged out in dishonor”.

ორივე მთარგმნელმა ერთნაირად თარგმნა „სიკვდილი სახელოვანი“. მ. უორდროპმა „სამარცხვინო სიცოცხლით“ თარგმნა „ნაზრახი სიცოცხლე“; ვ. ურუმადე სტილისტურად და სემანტიკურად უფრო ახლოს მივიდა ორიგინალთან. მისი ვერსია სიტყვა-სიტყვით ასე ითარგმნება „უღირსად/ სამარცხვინოდ გათრეული სიცოცხლე“. ასევე, მეორე თარგმანში ნაწილობრივ შენარჩუნებულია ინვერსიული წყობა მსაზღვრელ-საზღვრულის („სიცოცხლესა ნაზრახსა“- ‘life dragged out in dishonor’).

2. „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს თუნდა ხვადია“;

“The lion’s whelps are equal (alike lions), be they male or female“;

“The lion’s whelp is equal a lion, be it male or female”.

ამ შემთხვევაში ორივე მთარგმნელის ვერსია თითქმის იდენტურია. სხვაობა არის გრამატიკული ტრანსფორმაცია, რასაც მიმართა პირველმა მთარგმნელმა. ორიგინალის მხოლოდობითი რიცხვი მან მრავლობითში გამოხატა. ორივე შემთხვევაში ორიგინალის აზრი იმდენად ნათელია, რომ სიტყვა-სიტყვითი თარგმანის დროსაც კი აზრი მშვენივრად გადადის ინგლისურ ენაზე. „სწორია-ხვადია“ რითმა შენარჩუნებულია ინგლისური ფრაზით “male or female”.

3. „ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია“;

“Good has overcome ill; the essence of (good) is lasting“;

“Evil is vanquished by good for the essence of good is enduring”.

გასაკვირი არაა, რომ ორივე მთარგმნელი დიდი სიფრთხილით მოეკიდა ამ ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ აფორიზმს. პირველ შემთხვევაში, მ. უორდროპმა შეინარჩუნა ორიგინალის

სტილი და ტაეპი ორ დამოუკიდებელ მარტივ წინადადებად წარმოგვიდგინა. ვ. ურუშაძემ for-კავშირით („რამეთუ“, „რადგანაც“) გადააბა ეს ორი წინადადება და აქცია რთულ წინადადებად. ასევე, მან მიმართა კიდევ ერთ გრამატიკულ ტრანსფორმაციას: მოქმედებითი გვარი ვნებითი გვარით შეცვალა. ორივე თარგმანში დაიკარგა კეთილხმოვანება არქაული ფორმისა „კეთილმან“. ასევე, ორივე მთარგმნელმა გადაწყვიტა, რომ ინგლისური შესატყვისი სიტყვისა „არსება“ (ხანი, ცხოვრება) არის „essence“, რაც ჩვენი აზრით „არსს“ უფრო გამოხატავს და აქ ალბათ ჯობდა მის ნაცვლად „life“ ან „days“ ყოფილიყო.

4. „რასაცა გავსცემთ, ჩვენია; რაც არა, დაკარგულია!“
“What thou givest away is thine; what thou keepest is lost”;
“That which we give makes us richer, that which is hoarded is lost”.

ამ საქვეყნოდ ცნობილი აფორიზმის თარგმნის შემთხვევაში, პირველმა მთარგმნელმა არქაული, ბიბლიური ტონალობა არჩია და ჩვენი აზრით, ეს ტექსტს ძალიან მოუხდა. მეორემ კი, ფრაზა განავრცო, სინონიმის საშუალებით ნათქვამის სემანტიკური მოცულობა გაზარდა და ჩვენი აზრით, ესეც წაადგა თარგმანს. ორივე ვერსიაში შენარჩუნებულია ერთმანეთთან ანტითეზით დაკავშირებული პარალელური სტრუქტურები.

5. „გონიერთა მწვრთელი უყვარს, უგუნურთა გულსა ჰგმირდეს“ ;
“The intelligent loves the instructor, he pierces the heart of the senseless”;
“The intelligent love the instructor, but it pierces the heart of the senseless”.

აქ გვაქვს ისეთი შემთხვევა, როდესაც ვ. ურუშაძე თითქმის უცვლელად იმეორებს წინამორბედის ვერსიას. ერთადერთი სხვაობა ისაა, რომ მ. უორდროპი „გონიერთა“, როგორც ერთობლიობას ისე მოიხსენიებს და ზმნა-შემასმენელს მხოლოდ რიცხვში უთანხმებს.

6. „არ იცი, ვარდნი უეკლოდ არავის მოუკრებიან!“
“Know'st thou not, that none e'er plucked a thornless rose!”
“Know that a rose without thorns has never been plucked, my Taniel.”

პირველი მთარგმნელი არქაულ ტონს, რასაც ორიგინალს „ვარდნი“ სძენს, ამყარებს მეორე პირის ნაცვალსახელის, მხოლოდითი რიცხვის არქაული ფორმის გამოყენებით. ასევე, ინგლისურენოვანი ბიბლიისთვის დამახასიათებელი ფორმით “know not” (ანალოგიურად “fear not“-ის). მეორე მთარგმნელი მიმართვის ფორმას სახელით მიმართვით ასრულებს აფორიზმის ბოლოში.

7. „ვინც მოყვარესა არ ეძებს, იგი თავისა მტერია“;
“Who seeks not a friend is his own foe!”
“He is his own foe who seeks not a friend when afflicted”.

მეორე თითქმის იმეორებს პირველი მთარგმნელის მიერ შერჩეულ ლექსიკას, ოდნავ განავრცობს კიდევ და ამით რითმას ავსებს საჭირო მარცვლით. მ. უორდროპი სხარტად, მოქნილად და ეკონომიურად თარგმნის აფორიზმს და კვალავ მიმართავს უარყოფითი წინადადების არქაულ ფორმას, რასაც ასევე იმეორებს ვ. ურუშაძე. ორივე თარგმანში სახეზე გვაქვს [f] ბგერის ალიტერაცია, ანტონიმური წყვილი - friend / foe ქართული წყვილის „მტერი/ მოყვარე“-ს მსგავსად ალიტერაციულ წყვილს ქმნის.

8. „სჯობს სახელისა მოხვეჭა ყოველსა მოსახვეჭელსა!“
“It is better to get glory than all goods!”
“The valorous knight craves for glory, he cares little for booty.”

ჩვენი აზრით, ამ აფორიზმის თარგმნისას ორივე მთარგმნელმა თითქოს ოდნავ მინორულად წარმოადგინა აფორიზმის ძლიერი მაჟორული ჟღერადობა. „მოხვეჭა მოსახვეჭელსა“-ს ფონეტიკური და მორფოლოგიური დატვირთვა თარგმანის პირველ ვერსიაში [g] ბგერის ალიტერაციით კომპენსირდება, მეორე ვერსიაში კი რუსთველისეული ლაკონური აფორიზმი სემანტიკურად და ლექსიკურად გაშლილია და გავრცობილია და ერთის ნაცვლად სახეზე გვაქვს ორი წინადადება. უნდა აღინიშნოს მეორე ვერსიის [l] [r] ბგერების კონსონანსიც.

9. „მტერი მტერსა ვერას ავნებს, რომე კაცი თავსა ივნებს“;
“A foe cannot hurt a foe as a man harms himself”;
“Man does more harm to himself than the cruellest of foes to his foes”.

ამ შემთხვევაშიც მ. უორდროპი მიუხედავად იმისა, რომ სიტყვა-სიტყვით თარგმნის აფორიზმს, მაინც ახერხებს შოთას დაწურული აფორიზმის არა მარტო ეკონომიურად და ლაკონურად, არამედ მოხდენილად გადმოცემასაც. ვ. ურუშაძის თარგმანში აზრი უფრო გაშლილია, მეტაფორულად გამდიდრებულია („უსასტიკესი მტერი“). ორივე თარგმანში გვაქვს [h] ბგერის ალიტერაცია.

10. „ოდეს ტურფა გაიფდეს, არღარა ღირს არცა ჩირად“;
“When the lovely is cheapened, it is no longer worth even dried fruit”;
“Loveliness cheapened is worthless”.

ეს მშვენიერი აფორიზმი ჩვეულებისამებრ, სიტყვა-სიტყვით უთარგმნია ინგლისელ მ. უორდროპს. ორიგინალი მდიდარია [ფ] [ლ] [რ] ბგერების კონსონანსით. მას ასევე ამშვენებს არქაული „ოდეს“ სამწუხაროდ, ვერ მოხერხდა კონსონანსის და არქაიზმის კომპენსაცია ვ. ურუშაძის თარგმანშიც. თუმცა, უნდა აღინიშნოს ამ უკანასკნელის ლაკონურობა და მაქსიმისთვის დამახასიათებელი მოქნილობა.

11. „ავსა კაცსა ავი სიტყვა ურჩევნია სულსა, გულსა“;
“But an evil man loves an evil word more than his soul or heart”;
“But an evil man loves an evil word more than his soul”.

ნათელია, რომ მეორე მთარგმნელი თითქმის ზუსტად იმეორებს პირვანდელ თარგმანს. ქართული ენის მდიდარი ფლექსიური ბუნება რა თქმა უნდა იკარგება ინგლისურ ენაზე პოემის თარგმანში. [l] [m] ბგერების კონსონანსი მცირედ შველის ამ დანაკლისს.

12. „ზოგჯერ თქმა სჯობს არა-თქმასა, ზოგჯერ თქმითაც დაშავდების“;
“Sometimes speech is better than silence, sometimes by speaking we spoil (things)”;
“Speech may be better than silence but we often spoil things by speaking”.

ამ აფორიზმის შემთხვევაშიც აშკარაა პირვანდელი თარგმანის დიდი ზეგავლენა მომდევნო თარგმანზე. ორივე თარგმანში დაიკარგა შოთასეული ანტითეზა „თქმა/არა-თქმა“. ორივე თარგმანი გამოირჩევა თითქმის აბსოლუტური [s] ბგერის ალიტერაციით.

დასკვნისათვის, თუ შევაჯამებთ ჩვენს მცირე კვლევას, პირველ რიგში უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამგვარი დეტალური შედარება ამ ორი თარგმანის, თუნდაც აფორიზმების დონეზე, ვერ მოვიძიეთ. შოთა რუსთაველის დიდებული პოეზიის გადატანა ინგლისურ ენაზე ურთულესი საჯილდაო ქვაა არა მარტო ქართველი, არამედ ინგლისელი მთარგმნელისთვის. გაანალიზებული აფორიზმების მიხედვით, უნდა ითქვას, რომ ორივე მთარგმნელი მაქსიმალურად შეეცადა ორიგინალის უცხო ენაზე ღირსეულად აქლერებას. აქ შეინიშნებოდა ერთი ტენდენცია: მარჯორი უორდროპი უერთგულესად მიყვება ტექსტს, როგორც სტილის, ასევე სემანტიკის მხრივ. ვენერა ურუშაძე თავს უფლებას აძლევს შეასრულოს უფრო თავისუფალი თარგმანი. და მაინც საინტერესოა ის ფაქტი, რომ მეორე მთარგმნელი აშკარად განიცდის პირველის დიდ ზეგავლენას, რაც ჩვენს მიერ შერჩეული მაგალითებიდანაც გამოჩნდა და ალბათ ეს ბევრის მთქმელია. უნდა ითქვას ისიც, რომ სადაც მთარგმნელები „ფეხს ვერ უწყობენ“ შოთასეულ ლექსს, ისინი ცდილობენ სხვადასხვა სტილისტური ხერხებით, ყველაზე ხშირად ალიტერაციით, მოახდინონ ერთგვარი კომპენსაცია დანაკლისისა. ვფიქრობთ, რომ ამგვარი სახის კვლევები საინტერესო იქნება მთარგმნელობითი საქმით დაინტერესებულ პირთათვის.

ლიტერატურა:

1. ბარამიძე ალ. (1975): შოთა რუსთაველი, რუსთაველის მხატვრული ენის თავისებურებანი. თსუ გამომცემლობა. თბილისი;
2. Rustaveli Sh. (2005): The Man in the Panther's Skin. Translated by Marjory Scott Wardrop. Nekeri publishing house. Tbilisi.
3. Rustaveli Sh. (1986): The Man in the Panther's Skin. Translated by Venera Urushadze. Sabchota Sakartvelo. Tbilisi.
4. <http://kartvelologi.tsu.ge/public/ge/archive/14/1>

Contrastive analysis of the two translations of Shota Rustaveli's aphorisms into the English Language

Dzamukashvili Nino
Iakob Gogebashvili State University, Telavi

Abstract

Our article is an attempt to represent a contrastive analysis of the two translations of Shota Rustaveli's aphorisms from his timeless epic poem *The Night in the Panther's Skin* into the English language; those of by Marjory Scott Wardrop and Venera Urushadze. Our study revealed that though very conscientiously done, both translations lack the lustre and rhyme and rhythm of the poetry of the great poem and the compensation is often rendered on behalf of other stylistic or lexical devices; namely it is alliteration and consonance, parallel structures, in most cases. We have also come to realize that the second translation, by Ms. V. Urushadze is certainly greatly indebted to the first one for both: choice of wording and structure of a phrase. However, it should be noted that Ms. V. Urushadze took more liberty at rendering the aphorisms into English, making them more extended and stylistically more expressive. We hope our little study will be of interest to those individuals who are fascinated by translation challenges and especially that of almost impossible task– translation of great poetry.

საკვანძო სიტყვები: თარგმანი, აფორიზმი, კონტრასტული ანალიზი, კომპენსაცია;

Key words: translation, aphorisms, contrastive analysis, compensation.